

Развој писмености и културе читања у Јапану

Данијела Васић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет – Катедра за оријенталистику, Београд
vasic.danijela@fil.bg.ac.rs

Сажетак

Јапанци за себе кажу да су „нација читалаца“. То и није нетачно ако се погледа историја читања у Јапану, која сеже до 5. века, када је кинеско писмо стигло у ову земљу. Јапанци су то писмо постепено прилагођавали свом језику, што је довело до правог процвата књижевности. И штампа је у Јапан стигла из Кине, а временом се од будистичких текстова прешло на штампање књига најразличитијих жанрова. Путујући трговци и бројне књижаре у којима су се књиге и изнајмљивале, настојали су да утоле читалачку глад свих друштвених сталежа. На таквим темељима почива и издавачка, али и развијена библиотечка делатност савременог друштва. Упркос чињеници да напредак информационог технологија удаљава људе од књига, чини се да јапанске библиотеке ипак одолевају овим притисцима. Развијена читалачка култура очитује се у броју издатих књига, али и у постојаном расту броја библиотека, како јавних, тако и специјалних, као и библиотека у оквирима образовног система у Јапану.

Кључне речи: Јапан, кинеско писмо, канбун, кана писмо, техника ксилографије, Меиђи рестаурација, Јапанско библиотечарско удружење, јавне библиотеке, универзитетске библиотеке, школске библиотеке, специјалне библиотеке

Увод

Овај рад је написан с циљем да се српској читалачкој публици донекле приближи култура књиге и читања у Јапану. О овим комплексним темама мало се зна на нашим просторима, тим пре што се наши јапанолози до сада њима нису циљано бавили, већ искључиво у оквирима других истраживања.

Јапанци су склони да себе називају „нацијом читалаца“, што је идеја коју су прихватили и коју радо промовишу културолози, а нарочито издавачке куће. Темељи се на чињеници да ова земља има дугу историју читања, која датира и пре почетка 8. века када су написане најстарије сачуване историјске хронике: *Кођики (Записи о древним догађајима, 712)*¹ и *Нихоншоки (или Нихонџи, Записи о Јапану, 720)*.² Та дуга историја довела је до данашње, завидне ситуације, у којој је стопа писмености прешла 95%. То је, пре свега, резултат јединственог јапанског система писања у обавезном школском образовању. На образовању се ради од најранијег узраста, а то, између осталог, значи да се деца још од вртића упућују у библиотеке. Зато се библиотечкој делатности пажња поклања и у традиционалном и у институционалном смислу.

С тим у вези су и подаци који упућују на чињеницу да Јапан, с непуних 126 милиона становника, представља једно од највећих издавачких тржишта на свету, што се може видети већ на основу насумично одабраних бројева: број нових наслова објављених књига у 2008. износио је

¹ Asao Ogihara and Hayao Konosu, ed., *Kojiki: Jodai kayo*, in *Nihon koten bungaku zenshu*, vol. 1 (Tokyo: Shogakukan, 1992). У преводу са старојапанског на српски језик: *Kodiki (Zapisi o drevnim događajima)*, ur. Oo no Jasumaro, prev. Hiroši Jamasaki Vukelić, Danijela Vasić, Dalibor Kličković i Divna Glumac (Beograd: Rad, 2008).

² Taro Sakamoto, Saburo Ienaga et al., *Nihonshoki*, in *Nihon koten bungaku taikai*, vol. 68. (Tokyo: Iwanami shoten, 1982).

преко 78.000. Током 2019. објављено је приближно 2630 наслова часописа. Јапанско издавачко тржиште је у 2020. имало укупан приход од 12,5 милијарди евра, од чега је најunosнија продаја књига с укупном вредношћу од 9,4 милијарде. У 2021. вредност продаје омиљених стрипова, *manga*, досегла је 481 милион долара за штампана, и 86,98 милиона долара за дигитална издања.

Како је Јапан стигао до ових бројева и како су Јапанци заволели читање?

Читање у старом Јапану

Читање у Јапану има богату традицију, која сеже до 5. века наше ере када је, према првој царској хроници, *Нихоншоки* (720), на јапанско острвље стигло кинеско писмо,³ али и технике прављења папира, мастила и четкица за писање.

Дубоке историјске, културне и трговинске везе с великим кинеским царством од давнина су снажно утицале на јапанску нацију, на њену државност, религију, књижевност, филозофију, право, архитектуру итд. С друге стране, и кинеска царевина је имала користи од контаката с другим народима, међу њима и јапанским. У томе је од велике важности био Пут свиле – сплет караванских путева који су повезивали Источну Азију и Средоземље. Осим трговинске размене, на тај начин су биле омогућене дипломатске везе и увид у достигнућа страних култура. Доказе о тој размени роба и идеја између истока и запада чува Шосоин (*Shosoin*), царска ризница из 8. века и уједно најстарији музеј у Јапану.⁴ Ту је ускладиштено готово 10.000 уметнина, занатских производа и других артефаката. Важан део овог непроцењивог блага чини рукописна грађа. Неки предмети су у Јапан доспели из удаљених крајева света, попут Грчке или Египта, док други откривају давнашње везе између Кине и Јапана.

Старе кинеске хронике чувају податке о древном Јапану. Из њих се може сазнати како су у првом веку пре нове ере на јапанском архипелагу постојале друштвене заједнице, *куни* (држава) и како је једна од њих, Јаматаи, ојачала крајем 2. века. Сматра се да је Јаматаи претеча државе Јамато, чији су владари током 6. века остварили доминацију над осталим државама, а потом и успели да успоставе централистички уређену државу која касније добија назив Нихон (јапански назив за Јапан).

Средином 7. века спроведен је низ реформи, познатих као *Таика реформе* (*Taika no kaishin*), заснованих на конфуцијанским идејама и филозофији. Циљ је био да се успостави централизовани државни систем с апсолутним владаром на челу, по узору на Кину династије Танг (618–907). Власти у Кину шаљу изасланике и студенте, док истовремено прихватају учене Кинезе и Корејце, а све у циљу стицања знања из различитих области.

Тако је у Јапан стигао и кинески систем писања. Прихватили су га спремно иако то није био нимало лак задатак. Наиме, кинеско писмо је састављено искључиво од појмовних знакова – идеограма (на јапанском: *канђи* – *kanji*), тако да не одговара у потпуности јапанском језику. Узрок томе лежи у бројним разликама или, тачније речено, малобројним сличностима између ова два језика. Пре свега, за разлику од кинеског, јапански језик има сложеноу граматику, нпр. комплексну промену променљивих речи. Зато није било могуће једноставно имплементирати идеограме, већ је било потребно развити одређене механизме неопходне за читање таквог записа. Тако настаје *хенџаи канбун* – јапански текст написан кинеским писмом и допуњен сложеним системом ознака које су омогућавале да се протумачи и прочита у складу с јапанском граматику.

Основе савременог јапанског писма, које се састоји од кинеских идеограма (*канђи*) и из њих изведена два слоговна писма (*хиратана* и *каџакана*), могу се пронаћи у поменутој хроници *Кођики* (712), најстаријем сачуваном делу јапанске књижевности и изворишту јапанске

³ Ibid.

⁴ Званична интернет-страница: “Shosoin: About Treasures”, преузето 20. 3. 2022, <https://shosoin.kunaicho.go.jp/en-US/about/treasure>.

аутохтоне религије, шинто. Састављач хронике, Оо но Јасумаро, у уводу књиге објашњава на који је начин користио кинеске идеограме у време када јапанско писмо још увек није постојало.⁵ Већи део тих знакова употребио је према њиховом појмовном значењу, онако како се они и данас користе у јапанском језику. Код осталих је тежиште ставио на њихову фонетску вредност, управо онако како се данас користе слоговна писма, која су и настала стилизацијом одређених идеограма.

Време настанка хронике *Кођики* уједно је и време када су постављени темељи јапанске државности. Престоница је пресељена у град Нару, по ком је овај период јапанске историје назван Нара период (710–784). Стабилност државе омогућавала је напредак целокупног друштва, укључујући и развој културе. Рани јапански двор препознао је описмењавање као једини пут којим су се могли усвајати класични кинески канони религије (будизма), филозофије (конфуцијанизма), историје, књижевности итд, али и стварати сопствени. То интелектуално благо је било потребно употребити као политичко оруђе, у сврху учвршћивања царске хегемоније засноване на наслеђеној духовној моћи. Из тог разлога се још тада посебна пажња придавала образовању, у првом реду читању, писању и аритметици, додуше, повлашћених припадника јапанског друштва. Чак је и први закон – *Таихо законик* (*Taiho ritsuryo: ritsu* – кривични законик, *ryo* – кодекс грађанских и административних правила) из 703. године, уређивао оснивање школа за децу племића, како у престоници, тако и у провинцијама.

Крајем 8. века почиње наредни, Хеиан период (794–1185), који се с правом сматра златним добом јапанске културе, нарочито књижевности. Предуслов за то је био настанак слоговног писма, *кана*, које је много више одговарало структури јапанског језика од (самих) кинеских појмовних знакова. *Кана* је омогућила јапанским књижевницима да се ослободе стега кинеског писма и да коначно почну слободно да пишу сопственим језиком и одговарајућим писмом. То је резултирало стварањем аутохтоних књижевних жанрова попут приповедног жанра *моногашири*,⁶ лирских дневника (*nikki*) или есејистичке књижевности (*zuihitsu*). У овом периоду се јављају и нови видови интелектуалне забаве племића и аристократа, па читање пред кругом слушалаца постаје омиљена друштвена активност на двору. Уз то, све су популарнија и надметања у састављању и рецитовању песама (*uta-awase*), што је значајно утицало на развој јапанске поезије. С оваквим и сличним активностима наставило се и у наредним вековима.

Процвет књижевности истакао је и важност преписивачке делатности. Технике прављења папира стално су еволуирале од његовог доласка из Кине, а вешти мајстори су своје знање преносили на будуће генерације. Још је принц-регент, Шотоку (574–622), сматрајући кинески папир превише крхким, подстицао употребу влакана дуда и конопље, која су већ била коришћена у производњи текстила. Тако настаје јапански папир, *ваши* (*washi*), који није био само функционалан, већ је одражавао душу произвођача, те је постао један од симбола јапанске културе. На најстаријим сачуваним примерцима *ваши* папира, израђеним од конопље и похрањеним у царској ризници Шосоин, исписани су породични регистри које су локалне управе слале властима у престоници 702. године. Занимљиво је поредити карактеристике тих папира с каснијим папирима који су прављени у тим истим областима.

На папиру се писало четкицом умаканом у мастило, тако да се у Јапану, као и у Кини, развијала уметност калиграфије. Папир (*washi*), четкица (*fude*), штапић за прављење мастила (*sumi*)⁷ и камен за млевење мастила (*suzuri*), заједно чине „четири учењачка блага“ (*bunbo*

⁵ *Kodiki (Zapisi o drevnim događajima)*, 16–17.

⁶ Најстарији сачувани *моногашири* (крај 9. века) и весник тог новог жанра који постоји и данас, преведен је и на српски језик: *Priča o sekaču bambusa (Taketori monogatari)*, prevod sa starojapanskog jezika Danijela Vasić i Hiroši Jamasaki Vukelić (Beograd: Tanesi, 2013).

⁷ Стврднута мешавина биљне или борове чађи и лепка у облику штапића, која се меша с водом како би се направило мастило.

shiho) кинеске и јапанске калиграфије. И док је за потребе државне администрације још од 7. века у радионицама широм Јапана произвођен јефтинији папир, онај финији је био редак и скуп. Дела класичне књижевности пружају прегршт података о томе како су дворске даме ишчекивале да калиграфи њихове рукописе препишу на папир који ће даље циркулисати међу дворанима или о великој части коју би царица указала одређеној дворској дами дарујући јој папир за писање.

Писање и читање су и даље били привилегија виших слојева јапанског друштва, племства и аристократије, којима су припадали и државни чиновници. Ширење будизма, што је подразумевало оснивање јапанских огранака будистичких секти и изградњу храмова, водило је сталном повећању броја писмених монаха. Управо су ти монаси на себе преузели најобимнији задатак преписивања, превасходно будистичких списа. А како се увећавала количина рукописа у поседу појединачних храмова, тако су осниване библиотеке где су они смештани и коришћени. Као део комплекса храма Ашукуђи у Нари, у 8. веку је основана и прва (јавна) библиотека у Јапану – Унтеи.⁸ Готово читав век ту су јавности били доступни будистички, али и секуларни текстови. Друге институције у којима је похрањивана рукописна грађа углавном нису биле отворене за јавност. Били су то архиви државних докумената, попут царске ризнице Шосоин, или велике приватне колекције богатих људи.

Рукописна грађа је свакако преовладала, док је, с друге стране, тешко дати поздан одговор на питање када је штампа стигла из Кине у Јапан. Најстарији сачувани текст с датумом штампања потиче из 1052. године,⁹ док о оним ранијим углавном постоје само посредни докази. Друга царска хроника, *Шоку Нихонџи* (*Shoku Nihongi*, 797), открива да је царица Шотоку 764. године наредила да се будистичким храмовима широм земље пошаље милион дрвених макета храмова (*Hyakumanto darani*).¹⁰ Свака од њих је садржавала папирни свитак с одштампаним будистичким текстом. Постоје недоумице око технике којом су ови текстови штампани, али је савремена јапанска наука заузела становиште да је реч о техници ксилографије – о отискивању с дрвених плоча. Ову технику су изумели Кинези и то за штампање на текстилу, а сачувани су узорци из 3. века н. е.¹¹

И током наредних векова техника ксилографије је коришћена за штампање будистичких текстова у храмовима широм Јапана. Штавише, штампа је дуго била домен будистичких храмова, не само због тога што је била изузетно скупа, већ и зато што је народ био неписмен, а дворани су рукописе сматрали елегантнијим.

Крајем Хеиан периода, друштвено-политичке прилике у Јапану се мењају. На власт долази ратничка класа, самураји. Иако је већ тада све већи број самурајских синова добијао формално образовање, значајније ширење писмености наступа тек с Едо (Токугава) периодом (1600–1868), који је Јапану донео два и по века мира и стабилности. Читање више није било привилегија елите, већ постаје доступно и обичном народу. Тако долази до појаве „друштвено и географски разноврсних заједница читалаца“.¹² Описмењавање је свакако било подстакнуто и све ширим коришћењем штампе. И даље преовлађује техника ксилографије. Почетком 17. века царски двор и војне власти (*bakufu*) покушале су да наметну коришћење

⁸ Више о томе: Kiichi Matsumoto, "Libraries and Library Work in Japan", in *Bulletin of the American Library Association*, October, 1926, Vol. 20, No. 10, *Papers and Proceedings of the Forty-Eighth Annual Meeting of the American Library Association* (October, 1926): 242.

⁹ Zentaro Yoshimura, "A History of Writings in Japanese and Current Studies in the Field of Rare Books in Japan", preuzeto 28. 3. 2022, <https://archive.ifla.org/IV/ifla62/62-yosz.htm>.

¹⁰ О томе више: Peter Kornicki, "Empress Shōtoku as a Sponsor of Printing", in *Tibetan Printing: Comparison, Continuities, and Change*, Hildegard Diemberger, Franz-Karl Ehrhard and Peter Kornicki, ed. (Leiden: Brill, 2016), 45–50.

¹¹ О томе више: Данијела Васић, „Национална парламентарна библиотека у Јапану“, *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства* бр. 40 (мај 2022): 4.

¹² Andrew T. Kamei-Dyche, "The History of Books and Print Culture in Japan: The State of the Discipline", *Book History* Vol. 14 (2011): 270, preuzeto 1. 1. 2022, <https://www.jstor.org/stable/41306539>.

штампе покретним словима – тзв. „корејску технологију“.¹³ Нова технологија ипак није заживела пре свега због сложености и високе цене израде калиграфских фонтова за јапанска писма.

Образовање у Едо периоду заснивало се на конфуцијанском концепту који је за основу имао проучавање кинеских класика. Постојале су две врсте школа. *Ханко* (*hanko*) су биле образовне установе, углавном у унутрашњости, у којима су се образовала деца локалних феудалних господара (*daimyo*) и њихових поданика, самураја. Други тип су биле *шеракоја* (*terakoya*), школе при будистичким храмовима. Било их је на хиљаде, а похађала су их деца самураја и обичних људи. Најчешће је такву школу водио један учитељ, који је децу учио писању, читању, рачунању и моралним начелима.

Све већа доступност оваквог основног образовања, али и свеобухватни развој земље чинили су плодно тло за брзи раст броја писмених. Међу припадницима владајуће класе самураја готово да и није било неписмених, док је основну писменост имало више од половине градског живља (*chonin*), које су чинили трговци и занатлије, али и сељака (*nomin*). За такве читаоце штампане су књиге најразличитијег садржаја. Радо су читане разне књиге комичне садржине, заједничког назива *тесаку буніаку*, љубавни романи (*nin`jobon*), претече данашњих стрипова (*kokkeibon*) итд. Осим „књига за читање“ (*yomihon*) у којима је преовладавао текст, омиљене су биле и различите врсте илустрованих књига (*kusazoshi*). Разлози за то леже у великој популарности графика у техници дрвореза (*ukiyo-e*), које су масовно израђиване од 17. до 19. века, управо преовлађујућом штампарском техником ксилографије.

Све већа понуда књига стварала је потребу за местима где ће корисници моћи да дођу до жељеног штива. Обичним људима нису биле доступне библиотеке при храмовима, али ни библиотеке у поседу појединаца и кланова. Књиге су могли купити у књижарама, а затим и од путујућих трговаца (*jihonton-ya*).¹⁴ То је ипак било прескупо чак и за оне имућне, а и тиражи су били недовољни да задовоље све већу тражњу. Из тог разлога су се врло брзо прошириле књижаре-библиотеке (*kashi-honya*), где су се књиге свих жанрова могле купити, али и позајмити уз малу надокнаду. Само у Еду (данашњем Токију) таквих радњи је било више од 600. Такође, било је уобичајено да читаоци преписују књиге које су позајмили, да би онда те копије делили другима. Тако се ширио круг читалаца, који су, истовремено, имали приступ много већем асортиману материјала за читање.

Од краја 18. века појединачне приватне колекције почињу постепено да се отварају за ширу јавност, а почетком 19. века позајмицу књига практикују и библиотеке при верским комплексима. Међутим, тек у наредном, Меиђи периоду (1868–1912), оснивају се модерне јавне библиотеке под окриљем државе.

Читање у доба модернизације

Година 1868. доноси велике промене у јапанском друштву. Долази до краха феудалног система и на престо долази цар Меиђи (1852–1912), по ком овај историјски период и добија назив. После два века изолације земље, коју је наметнула војна управа, Јапан се поново отвара према иностранству, настојећи да на свим пољима усвоји достигнућа западне цивилизације.

Како би се то постигло, власти су посебну пажњу придавале образовању. Законом о образовању из 1872. године укинуте су *шеракоје* и уведене су државне школе, а похађање је постало обавезно и за дечаке и за девојчице. Циљ је био да се читавом становништву пружи основно образовање, као најважнији предуслов општег напретка, националног јединства и достизања западних стандарда. Модерни школски систем ставио је нагласак на читање, препознавши у

¹³ Ibid.

¹⁴ Више о књижарама у Токугава периоду: Toshio Suzuki, *Edo no Honya* (Tokyo: Chuko Shinsho, 1980).

томе начин да се деци усади национални дух. Додуше, циљ није био створити слободну младу особу широких погледа, већ је требало ученицима усадити „друштвене и политичке вредности, које су власти сматрале прикладним“.¹⁵

Занимање за све што је долазило са запада донело је новине и у сфери читања. С једне стране, Јапанци раширених руку прихватају преводну књижевност и јапански књижевници се, на основу сопствених афинитета, опредељују за књижевне правце по угледу на своје европске колеге. Међутим, има и оних који постају свесни последица некритичког прихватања свега што долази из иностранства, па тако почиње да јача националистичка свест. Они који су до јуче били најгласнији заговорници модернизације, попут највећег писца јапанске модерне, Морија Огаија (1862–1922),¹⁶ окрећу се (славној) јапанској прошлости и показују изузетно занимање за заборављене бисере класичне књижевности или за средњовековне жанрове.

Права читалачка револуција у први план избацује и издавачку делатност, па су у то време основане издавачке куће које се и данас сматрају лидерима ове гране привреде (и културе), као што су Коданша (Kodansha) или Иванами шотен (Iwanami shoten).

Читалачко тржиште додатно је омасовила и све већа доступност литературе, на коју је утицала све јефтинија штампа. Наиме, свеопшта модернизација и вестернизација јапанске привреде донела је напредак и у свим сегментима штампарске индустрије. Прате се и прихватају најновије технологије како би се што спремније одговорило захтевима и потребама становништва.¹⁷ Године 1849. у Јапан стижу Стенхопова штампарска машина и комплет европских слогова, док 1857. холандски штампар, Џорџ Индермаур (George Indermaur), покреће штампарију са сетом алата за високу штампу. Почетком 20. века Јапанци почињу да користе технику штампања равном штампом (литографију), а потом и офсет штампу, док се с општом применом техника дубоке штампе почело 1922. године.

У таквој атмосфери све веће понуде и тражње читалачких штива, по угледу на западњачке библиотеке настаје прва модерна библиотека у Јапану – Институт за књиге (Shoseki-kan). Била је то државна институција коју је у Токију 1872. године основао Завод за музеје, под покровитељством Министарства образовања. Испрва је служила и као библиотека и као музеј.¹⁸ Од ове институције настаје прва јапанска национална библиотека – Царска библиотека (Teikoku toshokan), чији је континуирани развој резултирао оснивањем Националне парламентарне библиотеке. Прва библиотека отворена за јавност (Shusho-in), основана је у Кјоту 1873, а касније је прерасла у Библиотеку префектуре Кјото.

Власти су увиделе неопходност постојања јавних библиотека, па је 1881. објављена уредба којом се подстиче њихово оснивање. Закон о библиотекама из 1899. године овластио је локалне заједнице и појединце да о свом трошку отварају јавне библиотеке, а измене овог закона из 1906. донете су с циљем да се побољша положај оваквих установа. Кључном годином за развој библиотекарства у Јапану сматра се 1892. када је формирано Јапанско библиотекарско удружење (Japan Library Association – JLA), које 1929. године постаје члан Међународне федерације библиотекарских удружења и институција (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA).

¹⁵ Andrew T. Kamei-Dyche, “Reading Culture in Japan”, preuzeto 28. 1. 2022, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.287>.

¹⁶ У преводу на српски: Огаи Мори, *Дивља јуска (Gan)*, превод с јапанског језика, поговор и напомене Данијела Васић (Београд: Танеси, 2014); Огаи Мори, *Породица Абе и групе приче (Abe ichizoku)*, збирка приповедака. Избор, превод с јапанског језика, поговор и напомене Данијела Васић (Београд: Танеси, 2015).

¹⁷ О томе више: Ryoshin Minami, “Mechanical Power and Printing Technology in Pre-World War II Japan”, *Technology and Culture* Vol. 23, No. 4 (Oct. 1982): 609–624, preuzeto 5. 2. 2022, <https://www.jstor.org/stable/3104810>.

¹⁸ О томе више: Chin Kim, “A New National Library: The National Diet Library of Japan”, *The Journal of Library History* Vol. 4, No. 3 (Jul, 1969): 225.

Читање у 20. веку

У првим деценијама 20. века, читање је било важно и појединцу и заједници. Студенти, али и не само они, оформљују читалачке кругове, где читају наглас и разговарају о књижевности. Бити читалац значило је бити део модерне културне елите. Посебна пажња се обраћа на децу као читаоце, па им се прилагођавају усмено преношене народне приповетке (*мукашибанаши*),¹⁹ а писци озбиљно приступају књижевности за децу. Од изузетне важности је био и развој публицистике, чиме су се побољшавале комуникација и информисаност. Дневне новине и часописи имали су „кључну улогу у подстицању производње и потрошње литературе“,²⁰ будући да су у њима књижевници објављивали своја дела у наставцима и критиковали туђа, да су издавачи рекламирали нова издања, а читаоци полемисали о прочитаним делима путем писама уредницима и ауторима.

На друштвено-политичком плану 20. век је Јапану донео озбиљне изазове. Започео је свеопштим напретком државе, који је накратко заустављен Великим Канто земљотресом 1923. године. Упркос глобалној економској кризи тридесетих, држава креће у експанзију и нараста у Велико Јапанско царство (*Dai Nippon teikoku*), које је успело да ојача до нивоа озбиљне светске силе. Гладно нових освајања, 1940. се придружује силама Осовине потписавши Тројни пакт с Немачком и Италијом. Учешће у рату за Јапан је значило општу мобилизацију људи и ресурса, тако да је комплетна индустрија била у функцији ратних дејстава. Упркос војним успесима на пацифичком фронту, Јапан је крај рата дочекао поражен и с огромним губицима који су достигли четвртину његовог националног богатства. Привремено управљање земљом поверено је америчком генералу Дагласу Мекартуру (Douglas MacArthur, гувернер Јапана од 1945. до 1950).

У настојањима да се земља што пре нормализује, америчка управа се постарала да Јапан у најкраћем року добије сву неопходну легислативу, почев од Устава који је ступио на снагу 1947. Исте године је донет и Основни закон о образовању и васпитању, као и Закон о школском образовању, чиме су најављене крупне промене у овом социјалном домену. Закон о школском образовању дефинисао је школски систем какав постоји и данас. Стабилан образовни систем чинио је добру потку за развој науке и технике, што је омогућило Јапану да у најкраћем року сустигне, па чак и претигне поједине развијене земље.

Генерал Мекартур је сматрао да „реформа образовног система, научно-технолошки напредак, јачање локалних институција“²¹ зависе пре свега од доступности информација које обезбеђују библиотеке. Зато је Одељењу за грађанско информисање и образовање његовом штабу додељен библиотечки службеник са задатком да прикупи податке о затеченом стању у библиотекама. Уз то су, на молбу председавајућих оба дома јапанског Парламента, позвани амерички стручњаци да помогну у оснивању Националне библиотеке. На основу њиховог извештаја генерал Мекартур је „преузео иницијативу да се обезбеди успех овог пројекта, што је резултирало Законом о парламентарној библиотеци“,²² за који су оба дома Парламента гласала 1948. године. Национална парламентарна библиотека (National Diet Library – NDL) је за ширу јавност отворена у јуну исте године.

Опоравак земље у послератном периоду ослањао се у првом реду на инфраструктуру знања, а ту је од пресудног значаја била литература. Како би се могли пратити нови трендови, било је неопходно стално набављати страну литературу, али и штампати резултате сопствених

¹⁹ О јапанским народним приповеткама на српском језику: Данијела Васић, *Јапанске народне приповешке – Нихон но мукашибанаши*: 1. „О јапанским народним приповеткама“ (научна студија), 2. „Јапанске народне приповешке“ (збирка приповедака: избор, превод с јапанског језика, коментари и напомене Данијела Васић), (Београд: Танеси, 2016); *Мукашибанаши – јапанске народне приповешке*, избор, превод с јапанског језика, поговор и напомене Данијела Васић (Београд: Танеси, 2018).

²⁰ Kamei-Dyche, “Reading Culture in Japan”.

²¹ Ibid., 499.

²² Ibid., 501.

постигнућа. Уз то, људи су читајући радили на сопственом образовању, док су истовремено тражили уточиште од свакодневице. Зато је постављен императив да књига мора наћи пут до сваког читаоца. Издавачка и штампарска индустрија на себе су преузеле овај важан задатак. Све јефтинија и доступнија штампа, коју су омогућиле нове технологије, заједно са све вишим животним стандардом, постепено су довели до праве експлозије издаваштва. С масовном производњом јефтиних књига и часописа двадесетих година прошлог века, почео је да цвета такзвани *бункобон* (*bunkobon*) формат књиге (обично величине А6: 105x148mm), који се и данас најчешће може видети на полицама књижара у Јапану. Дизајниран је по угледу на „мале жуте књиге“ немачке издавачке куће Reclam Verlag. Ове „цепне“ књиге су приступачне због своје цене, а погодне су и за складиштење, као и за читање у кући и ван ње, нпр. у превозу.

Издавачки и штампарски сектор су делили судбину, тј. успоне и падове јапанске економије и привреде током друге половине 20. века. Шездесетих година привреда је расла темпом од преко 10% годишње, што је било омогућено експанзијом приватних инвестиција у постројења и опрему, затим повећањем продуктивности, омогућеним усвајањем и унапређивањем страних технологија, а не треба заборавити ни високу стопу личне штедње. Седамдесете су почеле наглим повећањем јапанског извоза индустријских производа у САД и у Европу, што је изазвало међународна трвења и флукуације у финансијском сектору. Због нафтних криза које су уследиле, Јапан је први пут у послератном периоду забележио негативан привредни раст. Инфлацију је превазишао тако што је успео да спроведе значајне уштеде енергије у индустријском сектору. Повећање вредности јена током осамдесетих година изазвало је нове проблеме у међународној трговини. Економски раст је ипак остварен и то захваљујући домаћем тржишту. Спроведене су административне и финансијске реформе и приватизована су велика предузећа попут Јапанске националне железнице (JNR) или државне телекомуникационе компаније (Nippon Telegraph and Telephone Public Corporation). Крај осамдесетих Јапан је дочекао с највишим корпоративним профитима у својој историји, стабилним ценама и ниском стопом незапослености. Међутим, на тржишта акција и некретнина слила су се прекомерна средства узрокујући огромна повећања цена, што је резултирало формирањем „економског мехура“ (*economic bubble*). Почетком деведесетих цене акција су нагло пале, праћене наглим падом цена земљишта. То је довело до колапса економије мехура и до почетка велике економске рецесије. Улагања у постројења и опрему била су недовољна, а опоравак је зависио од иностране тражње, нарочито од информационо-комуникационих технологија.

Таква слика 20. века одражавала се и на развој библиотечке делатности у Јапану. Пре Другог светског рата власти су и библиотеке користиле као средство за јачање политичког ауторитета, будући да су Царском уредбом о библиотекама оне представљене као добробит коју народ добија од свог цара. То се мења Законом о библиотекама из 1950. године, а неке од његових најважнијих одредби биле су: забрана накнада за било коју библиотекарску услугу; овлашћење локалних самоуправа за оснивање јавних библиотека; препознавање значаја професионалних библиотекара; оснивање библиотекарског саветодавног већа како би грађани добили могућност да учествују у управљању библиотекама итд.²³ То је било време када су јавне библиотеке у Јапану биле места ограничене употребе, а и ниво библиотечких услуга је био низак. Статистички подаци из 1958. године показују да су у Јапану постојале 723 јавне библиотеке с око 3000 запослених с пуним радним временом.²⁴ Многе од тих библиотека уопште нису позајмљивале књиге, већ су углавном служиле студентима и истраживачима као место за учење и научни рад.

Најважнију улогу у развоју библиотечке делатности имало је Јапанско библиотекарско удружење (JLA). Важан корак Удружење је направило 1960. када је основало Комисију за

²³ „Library Law“, preuzeto 28. 12. 2021, <https://www.jla.or.jp/portals/0/html/law-e.html>.

²⁴ Уп. Yoshitaka Kawasaki et al., „The Development of Public Libraries in Japan After World War II“, *62nd IFLA General Conference – Conference Proceedings* (August 25–31, 1996), preuzeto 28. 1. 2021, <https://origin-archive.ifla.org/1V/ifla62/62-kawy.htm>.

управљање средњим и малим библиотекама. Две и по године детаљног истраживања резултирале су извештајем у ком се дају конкретни предлози о унапређивању делатности јавних библиотека и наглашава њихова суштинска улога: да бесплатно и ефикасно обезбеде библиотечки материјал свим људима у заједници. С друге стране, у извештају се оштро критикују руководиства јавних библиотека, која су трошила ресурсе на администрацију и организацију материјала, а потпуно занемаривала кориснике библиотечног фонда.²⁵ Удружења је 1970. године издало књигу *Грађанске библиотеке (The Citizens' Library)*, која је надаље служила као приручник библиотекарицама. У књизи се анализирају основне области библиотечких услуга: захтеви за позајмицу књига, услуге резервације књига и међубиблиотечке позајмице, као и услуге за посебне кориснике и корист коју од библиотека има читава заједница.

Успон библиотекарства у Јапану пратили су и различити изазови. Једну од највећих препрека у формирању каталога библиотечке грађе представљало је компликовано јапанско писмо. Испрва се прибегавало одвојеним системима за јапанске/кинеске и за западњачке књиге. Касније се, пак, прешло на вођење каталога према абецедном редоследу, што је такође изискивало додатне напоре.²⁶ Треба нагласити и то да јавне библиотеке дуго нису запошљавале професионалне библиотекарке, већ су тај посао обављали државни службеници других профила. Осим тога, мале библиотеке су се одувек суочавале с финансијским изазовима, поготово од када се наметнула потреба увођења аудио-визуелног материјала, а затим и скупе компјутерске опреме, што је најавило нека нова времена у комуникацији, али и у читању.

Занимљив је случај предузимљивих мајки из приградских општина, које су, због недостатка огранака градских библиотека у локалним заједницама, седамдесетих година прошлог века почеле да стварају кућне (колективне) библиотеке за децу (*kodomo bunko*). Та иницијатива се претворила у прави покрет, па је 1980. било 4406 оваквих библиотека широм Јапана. Мајке се нису задржале на томе, већ су од градских већа захтевале оснивање библиотека у својим заједницама. Напори овог грађанског покрета уродили су плодом, па су отворане библиотеке финансиране из општинских буџета. У року од двадесет година, број јавних библиотека се „повећао са 847 на 1898, број стално запослених са 5406 на 13.255, а број позајмљених књига је порастао са 19.644 на 262.709“.²⁷

И развој Националне парламентарне библиотеке (NDL) прати општи развој библиотекарства у Јапану. NDL је 1968. године добила Главну зграду (Honkan) у Токију, а 1986. и Анекс, чиме је нарасла у импозантну библиотеку са просторим за 12 милиона књига и друге грађе. Како би се трајно обезбедио складишни простор, као огранак NDL је 2002. године у Кјоту отворена Библиотека Кансаи (Kansai-kan) Националне парламентарне библиотеке, која поседује и део специјализован за азијску грађу (Asian Resources Room). Још један огранак NDL настаје реновирањем бивше Царске библиотеке, где је 2002. отворена прва дечја национална библиотека у Јапану – Међународна библиотека књижевности за децу (International Library of Children's Literature – ILCL).²⁸ Један огранак NDL је и Оријентална библиотека (Toyo bunko),²⁹ основана 1924. године. Ова установа је наследник Историјског друштва (Shigakukai), које је крајем 19. века основано на Токијском Царском универзитету, чиме је означен почетак научно-историјске истраживачке заједнице у Јапану. Осим побројаних, огранке NDL чини и 27 библиотека при извршним и законодавним владиним управама.³⁰

²⁵ Ibid.

²⁶ Verner W. Clapp, "The National Diet Library of Japan", *Science*, New Series Vol. 107, No. 2785 (May, 1948): 499.

²⁷ Kawasaki et al., "The Development of Public Libraries in Japan After World War II".

²⁸ Званична интернет-страница: "International Library of Children's Literature, National Diet Library (国際子ども図書館)", преузето 8. 2. 2022, <https://www.kodomo.go.jp/english/>.

²⁹ Званична интернет-страница: "Toyo bunko (東洋文庫)", преузето 10. 2. 2022, <http://www.toyo-bunko.or.jp/toyobunko-e/index.php>.

³⁰ О томе више: Васић, „Национална парламентарна библиотека у Јапану“.

Читање данас

Почетак 21. века представља повољан период за јапанску привреду. Стабилни успон светске економије омогућио је и опоравак јапанске извозне индустрије. Нови проблеми долазе 2008, с падом производње и приватне потрошње, проузрокованих растом цена нафте и сировина и озбиљном финансијском кризом у Европи и Америци. Чврсте економске мере и увећање иностраног тржишта помогле су Јапану да изађе из кризе. Међутим, опоравак је заустављен снажним земљотресом који је у марту 2011. погодио источне крајеве земље. Влада је 2013. године најавила економску стратегију познату као *Abenomics*,³¹ која се заснивала на „три стреле“: агресивној монетарној политици, флексибилној фискалној политици и стратегији раста, којом се промовишу приватне инвестиције. Захваљујући овим иницијативама, стање у јапанској привреди се побољшавало. Одржан је тренд домаће потражње, подржан повећањем запослености и профита великих компанија. А онда је 2020. године стигла глобална епидемија вируса Covid-19, којој ни Јапан није одолео. Упркос свему, он не престаје да улаже све своје напоре и ресурсе како би превазишао и ову, али и актуелну кризу коју је донео рат у Украјини.

Ова вијугава линија економских и привредних постигнућа и губитака директно утиче на стандард и на куповну моћ становништва, а самим тим и на културу читања у Јапану. Осим тога, међу важне чиниоце у разматрању ове теме свакако спадају и опште социјалне тенденције, попут убрзаног старења становништва и рапидног губитка броја становника, изазваног, пре свега, негативним природним прираштајем.

Број становника у Јапану 2020. године износио је 126,146 милиона, што је пад од 949.000 (0,7%) у односу на 2015. годину. У 2021. тај број је био још мањи и износио је 125,5 милиона. Јапанско становништво убрзано стари, тако да је проценат особа старијих од 65 година порастао је са 10% (1980), на 28,9% (2021).³² Другим речима, свака четврта особа у Јапану има више од 65 година. У Јапану је 2020. било око 56 милиона приватних домаћинстава, од чега су око 38% једночлана, а 62% чине домаћинства са две или више особа. Породични буџети домаћинстава се разликују у складу с животном доби, па су тако у 2021. највећи просечни месечни расположиви приход (3824 USD) имала домаћинства с радно способним члановима у педесетим годинама живота. Просечна склоност потрошњи (однос издатака за потрошњу и расположивог дохотка) тих домаћинстава износила је 63,5%, а она су имала и највеће нето повећање финансијских средстава (износ који се додаје штедњи). С друге стране, просечна склоност потрошњи је у 2021. била најнижа код домаћинстава старости до 29 година (54,2%).³³

Када је реч о образовању, обавезно школовање у Јапану траје девет година: шест у основној школи и три године у нижој средњој школи. После тога, ученици могу наставити школовање у трогодишњој средњој школи. Високошколске установе обухватају четворогодишње универзитете и двогодишње (стручне) више школе, тј. колеџе. За децу која имају потешкоћа у учењу постоји више од хиљаду школа за специјално образовање. У 2021. години у јапанске основне школе уписано је више од шест милиона деце, у ниже и више основне школе по више од три милиона, а готово 95% њих заврши средњу школу. У марту 2021. године 57,5% оних који су завршили вишу средњу школу одмах је уписало неки универзитет или колеџ.

Осим тога, како се животни век Јапанаца продужава, све већи значај добија крилатица „доживотно учење“. У циљу општег развоја у датим околностима убрзаног старења друштва,

³¹ Назив је добила по имену тадашњег јапанског премијера, Шинзоа Абеа (1954–2022).

³² Тај проценат је изузетно висок уколико се упореди с другим земљама, нпр. САД (16,6%), Француска (20,8%) или Немачка (21,7%).

³³ “Statistical Handbook of Japan 2021”, preuzeto 17. 9. 2022, <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c0117.html>.

улажу се напори да се људима свих животних доби обезбеде могућности за учење, што подразумева: образовање у школама и од куће, затим културне, спортске и волонтерске активности, рекреацију итд.

Таква друштвено-економска позадина обликује читалачке потребе данашњих Јапанаца. Од издавачких кућа и штампарских компанија и даље се очекује да преузму улогу главног ослонаца на пољима културе и информисања. Уз то су у обавези да стално ослушкују нове потребе потрошача, да обезбеђују све квалитетније производе, али да истовремено показују бригу за животну средину. Иако је последњих година заустављен вртоглави раст бројки које илуструју пласман и продају књига у Јапану, оне и даље, више него упечатљиво, доказују чињеницу да Јапанци заиста јесу „нација читалаца“. У 2020. години укупна вредност јапанског издавачког тржишта, коју чини продаја књига и часописа, износила је 12,5 милијарди евра.³⁴ Највећи удео има продаја штампаних књига – 9,4 милијарде, док је вредност продаје дигиталних издања била три милијарде. И стрипови, *манга*, имају своју верну публику, која се разликује по полу, старости, али и према политичким опредељењима. У 2021. години њихова вредност је досегла 481 милион долара за штампана и 86,98 милиона долара за дигитална издања. Импресивне су и бројке које илуструју тржиште нових наслова штампаних књига, а које су порасле од око 30.000 у 1980. години, до преко 78.000 у 2008.³⁵

Ипак, ово тржиште трпи последице поремећаја на глобалним тржиштима, насталим услед пандемије вирусом Covid-19. У 2020. објављено готово 3000 књига мање него претходне године.³⁶ Наиме, број људи у књижарама је био смањен због различитих ограничења, док је економска несигурност смањила потрошњу („непотребних“) производа, рецимо претплату за поједине часописе. Зато је и у броју објављених часописа приметно благо смањење у 2020. години (2626, укључујући 2542 месечника и 84 недељника), у односу на 2019. (2734, укључујући 2652 месечника и 82 недељника).³⁷

У октобру 2021. штампано је 113 дневних новина.³⁸ Овде је важно нагласити да у јапанском друштву новинске куће и даље утичу на то шта се чита, али и на начине како се чита. А данас технолошке иновације омогућавају нову, виртуелну културу читања. Тако, на пример, публика свих узраста остаје верна традиционалној читалачкој грађи, с тим што она више не мора обавезно бити на папиру. Зато последњих година расте тржиште електронских књига, додатно унапређено распрострањеном употребом (све паметнијих) телефона.

Истраживање спроведено у Јапану у августу 2021. године показало је да више од 53% испитаника чита само штампане и не користи електронске књиге, док је истовремено, готово 40% изјавило да користи и једно и друго.³⁹ Међутим, иако штампане публикације и даље чине највећи удео у издавачком тржишту, њихова вредност последњих година углавном опада, док вредност дигиталних публикација константно расте. У 2020. години, од продаје електронских књига приходовано је 308 милиона евра, од ел. часописа – 85 милиона, а од ел. стрипова чак 2,6 милијарди евра.⁴⁰ Ова разлика између традиционалних медија и нових, заснованих на интернету, представља феномен који је приметан и у другим областима медијске индустрије. Све то поставља озбиљне изазове пред велике издавачке куће.

³⁴ “Japan book publishing market in 2020”, преузето 24. 9. 2022, <https://www.jbpa.or.jp/fbf/japanFBF2021.html>.

³⁵ “23–9 書籍の出版点数 (昭和55年–平成20年)” (“23–9 Number of Book Titles Published (1980–2008)”), преузето 27. 1. 2022, <https://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/back60/1431-23.html>.

³⁶ “Total number of new book titles published in Japan from 2015 to 2020”, преузето 27. 8. 2022, <https://www.statista.com/statistics/651545/japan-number-new-books/>.

³⁷ “Statistical Handbook of Japan 2021”.

³⁸ Ibid.

³⁹ “Share of people who read books in Japan in 2021, by type of book”, преузето 17. 9. 2022, <https://www.statista.com/statistics/921458/japan-share-people-reading-books-by-type/>.

⁴⁰ “Japan book publishing market in 2020”.

Међу читаоцима широм Јапана и даље је много оних који нису спремни да се одрекну папирне књиге, па макар им изговор био и тај да не желе да напрежу очи читањем на телефону. Према истраживању спроведеном у Јапану у августу 2021. године, само 7,1% испитаника је изјавило да уопште не чита књиге, док 23% њих чита свакога дана.⁴¹

А до књиге могу доћи тако што ће је купити или ће је пронаћи у библиотеци. У 2020. години у Јапану су радиле 11.024 књижаре. И ту је видљиво смањење, и то за 422 у односу на претходну годину.⁴²

Јапан данас има око 43.000 библиотека. Тај број обухвата више од 3000 јавних библиотека (овде спадају и оне којима управљају локалне самоуправе и оне којима управљају невладине организације), као и 1500 универзитетских, 38.000 школских и 1700 специјалних библиотека.⁴³ Изменама и допунама Закона о библиотекама, уређено је оснивање јавних библиотека, али су израђени и нови наставни планови и програми за студије библиотекарства, који су ступили на снагу 2012. године.

Све побројане библиотеке спадају у делокруг рада Јапанског библиотекарског удружења (JLA). То је непрофитна организација која се састоји од шест одељења: Одељење јавних библиотека, Одељење универзитетских библиотека, Одељење библиотека виших школа, Одељење библиотека основних школа, Одељење специјалних библиотека и Одељење за библиотекарско образовање. Од свог настанка 1892. године, JLA континуирано промовише развој библиотека и библиотекарства, настојећи да буде национални информативни центар за све библиотеке и библиотекаре у Јапану, али и центар за образовање, обуку и развој каријере библиотекара. Такође, координира рад и сарадњу библиотека и других организација, а посебну пажњу посвећује међународној сарадњи и промовисању јапанских библиотека.⁴⁴

Број јавних библиотека широм Јапана у 2020. је удвостручен у поређењу с осамдесетим годинама прошлог века, и износио је 3316, с приближно 200.000 корисника годишње и више од 650.000 позајмљених књига.⁴⁵ Ипак, због затварања јавних објеката (превасходно услед пандемије), у априлу 2020. смањен је број закупнина простора за библиотечку делатност, али је зато увећано коришћење електронских (дигиталних) библиотека на интернету, па их је крајем 2020. године било укупно 205. Сваки град с преко 50.000 становника треба да има јавну библиотеку, а данас је тај број већи него икада. Ипак, потребно је сагледати и другу страну те приче. Често је за то заслужна чињеница да се број локалних општина у Јапану смањило услед спајања градова, села и насеља. Осим тога, неке локалне самоуправе настоје да управљање државном администрацијом препусте приватном сектору. Тако управљање библиотекама препуштају приватним лицима или се ослањају на приватне финансијске изворе, што често води смањењу броја професионалних библиотекара.

Универзитетске и школске библиотеке директно су везане за установе образовног система у којима се налазе и потпадају под домен Министарства образовања, културе, спорта, науке и технологије (МЕХТ).

Развој универзитетских (академских) библиотека у чврстој је спрези с развојем високог школства у Јапану. Савремени јапански систем високог образовања инспирисан је и прилагођен идејама образовних система западних земаља, које су додате на традиционалне темеље шинтоистичке, будистичке и конфуцијанске педагошке филозофије. Упуштајући се у активан процес вестернизације у Меиђи периоду, Јапан је настојао да ревитализује цео свој образовни систем, посебно на нивоу високог образовања, како би што ефектније имплементирао знања

⁴¹ "Frequency of reading books in Japan as of August 2021", preuzeto 22. 9. 2022, <https://www.statista.com/statistics/1301195/japan-book-reading-frequency/>.

⁴² "Japan book publishing market in 2020".

⁴³ Francis. A. Alix, "The History and Current Challenges of Libraries in Japan", *SLIS Connecting* Vol. 10, Iss. 1, Article 9 (Spring/Summer 2021), preuzeto 27. 8. 2022, <https://aquila.usm.edu/sliscoconnecting/vol10/iss1/9>.

⁴⁴ О JLA више: "Nihon toshokan kyokai", preuzeto 28. 12. 2021, <http://www.jla.or.jp/demand/tabid/78/Default.aspx>.

⁴⁵ "Japan book publishing market in 2020".

из европских држава.⁴⁶ Немачка је послужила као највећи узор јер су Јапанци немачке универзитете сматрали најиновативнијим. Уз то је Немачка 19. века била најближа Јапану по својим циљевима индустријализације, колонијалне експанзије и националног развоја. Од краја Другог светског рата, оваквим основама придружене су и идеје високог образовања у САД. Овде се мора нагласити да су јапанском економском расту у другој половини 20. века нарочито допринели експанзија и развој савременог високог образовања.

У таквој атмосфери се формирају и развијају библиотеке на јапанским универзитетима. Данас јапански универзитетски систем обухвата 87 националних, 86 локалних државних и преко 500 приватних универзитета, а сваки од њих, по закону, мора имати библиотеку. Прва је била Царска универзитетска библиотека, отворена царским указом из 1886. године на Токијском универзитету. У чланку из 2007. године, базираном на опсежном истраживању, професори Ровена Кален и Харуки Нагата закључују да академске библиотеке у Јапану поседују завидне ресурсе према међународним стандардима и да на најбољи начин подржавају међународно признате истраживачке капацитете Јапана, док истовремено одражавају јаку бирократску структуру земље. Задовољавајућа је понуда јапанске грађе, али и књига и часописа из иностранства, што све има важну улогу у „одржавању конкурентске позиције Јапана у глобалној науци, технологији, биолошким наукама и у другим академским областима“.⁴⁷

Термин „школска библиотека“ у Јапану озваничен је ревизијом стандарда националног курикулума 1951. године. Према Закону о школским библиотекама из 1953, школе су у обавези да имају библиотеке, али не и професионалне библиотекаре, већ те послове могу обављати сертификовани наставници-библиотекари, обично уз своја редовна задужења. Таква ситуација није промењена ни новим Законом из 1997. Крај 20. века доноси реформе у развоју школских библиотека. Јапанци постају свесни потребе да се код деце подстичу читалачке слободе. То је било сасвим у складу с напорима да се школско образовање индивидуализује и прилагоди појединцу.

У Јапану постоје и бројне специјалне библиотеке које поседују посебне ресурсе и пружају посебне услуге. Формирају се при различитим организацијама и установама, као што су: владине канцеларије, скупштине локалних заједница, приватне и истраживачке институције, предузећа, универзитети, музеји, архиве и др. Према истраживању из 2009, које је спровело Јапанско удружење специјалних библиотека (Japan Special Libraries Association – JSLA), постоји 1761 таква институција. JSLA је највеће од неколико удружења везаних за специјалне библиотеке. Основано је 1952. и броји преко 500 институција-чланица. Организује бројне активности и семинаре, активно ради на глобалном ширењу мреже специјалних библиотека, а на својој интернет страници пружа све потребне информације и спроводи разна истраживања у циљу развоја овог типа библиотека и библиотечких стручњака.⁴⁸

С брзим ширењем информационих и комуникационих технологија последњих деценија, јапанско информационо окружење се драматично променило. Већина људи има приступ интернету, било преко рачунара или преко мобилних телефона. У 2020. 83,4% популације старије од 6 година користило је интернет (68,3% преко телефона и 50,4% преко рачунара), док је стопа коришћења у старосној групи између 13 и 60 година премашила 90% (од тога 70% преко телефона). Упркос чињеници да све те новине неминовно узрокују промене и у самим библиотекама, па и удаљава људе од књига и читања, чини се да библиотеке у Јапану ипак одолевају овим притисцима.

Библиотеке су се прилагодили новонасталој ситуацији, па су универзитетске, али и многе јавне библиотеке, веома брзо добиле приступ каталозима доступним путем интернета, а

⁴⁶ О томе више: Qiang Zha, “Foreign Impacts on Japanese and Chinese Higher Education: A Comparative Analysis”, 2004, преузето 11. 9. 2021, <http://hdl.handle.net/10315/2809>.

⁴⁷ Rowena Cullen and Haruki Nagata, “Academic Libraries in Japan”, *The Journal of Academic Librarianship* 34 (2). (2007): 163–167, преузето 2. 2. 2022, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0099133307002522?via%3Dihub>.

⁴⁸ “Senmon toshokan kyōgi-kai” 「専門図書館協議会」, преузето 12. 9. 2022, <https://jsla.or.jp/>.

често и целокупном дигитализованом библиотечком фонду. Локалне самоуправе су промовисале њихово умрежавање, а онлајн системи су инсталирани и у јавним библиотекама мањих градова.

Битно је нагласити да библиотеке, а нарочито јавне, служе најразноврснијим заједницама, тако да морају бити спремне да у сваком тренутку одговоре на потребе својих корисника. Целоживотно учење, пословна подршка и све друге врсте услуга, стављају пред библиотекаре стално нове изазове. Из тог разлога, Јапанско библиотечарско удружење организује бројне програме, међу којима су и они намењени континуираном образовању. JLA је формирало и нову Комисију за истраживање развоја библиотечарске професије, имајући на уму да су за остварење нових планова потребни квалификовани библиотечари и информациони стручњаци, спремни да се стално едукују.

Закључак

Култура читања у Јапану постоји од 5. века када је кинеско писмо стигло у Јапан. Због великих разлика у језицима, није могло бити једноставно имплементирано, па је његово прилагођавање и формирање писма које више одговара структури јапанског језика трајало вековима. Упркос таквим тешкоћама, Јапанци су стварали литературу на сопственом језику, а сачувани докази у виду хроника датирају с почетка 8. века. То је уједно време када царске власти интензивно раде на темељима јапанске државности, у чему су им од великог значаја биле управо те најстарије хронике.

Прави процват јапанска књижевност доживљава у Хеиан периоду, када је новонастало слоговно писмо, *кана*, омогућило писцима и песницима да се слободно изражавају на сопственом језику. Интензивна преписивачка делатност била је у служби задовољења потреба читалаца, било за за књижевношћу на двору или за верским списима у будистичким храмовима.

Средњи век доноси прекретницу у култури читања јер се описмењавање, с привилегованих, виших слојева, шири на ратничку класу, а потом и на становнике градова и села. Штампарство више није домен искључиво будистичких храмова. Штампачу се књиге свих жанрова, а најраспрострањеније су ипак биле илустроване књиге, за које је била погодна омиљена техника ксилографије. То је и време првих јавних библиотека у Јапану јер приватне колекције почињу полако да се отварају за ширу јавност.

Тржиште књига се све више увећава, а до праве читалачке револуције долази с периодом интензивне модернизације земље у другој половини 19. века, када је Јапан уложио све своје напоре да достигне и престижне западне узоре. Изузетак нису били ни издаваштво, ни штампарска индустрија. То је време оснивања и данас највећих издавачких кућа у Јапану. Прихватају се најновије штампарске технологије како би се што спремније одговорило захтевима и потребама читалачке публике, које су све више расле, поготово зато што су власти велику пажњу поклањале образовању. У таквој атмосфери настаје прва модерна библиотека у Јапану, Институт за књиге, на чијим темељима је касније никла Национална парламентарна библиотека.

Двадесети век је донео бројне изазове. После интензивног напретка, који је га је ојачао до нивоа озбиљне светске силе, Јапан креће у експанзију и постаје једна од сила Осовине. Пораз у Другом светском рату Јапану је донео привремену америчку управу, која је озбиљно схватила задатак да земљу осови на ноге. Опоравак земље у послератном периоду ослањао се, у првом реду, на инфраструктуру знања, а ту је од пресудног значаја било читање. Закон о библиотекама из 1950. уређивао је овај сектор, а највећи помак у библиотечарству долази у наредним деценијама, када је Јапанско библиотечарско удружење (JLA) почело да улаже озбиљне напоре да се делатност јавних библиотека дефинише и унапреди.

Данас се сви сегменти који образују културу читања, попут образовања, штампарства, издавачке и библиотечке делатности итд. прилагођавају новој ери, дефинисаној глобализацијом и напретком дигитализације. Иако је последњих година заустављен вртоглави раст бројки које

илуструју тржиште књига и часописа, оне и даље доказују чињеницу да су Јапанци заиста „нација читалаца“. И библиотеке, чини се, успевају да у стопу прате нове трендове, па се на интернету појављују електронске библиотеке, док све остале имају доступне дигиталне каталогe, па чак и грађу.

Осврнемо ли се, уназад, на на вишевековну приврженост Јапанаца књизи и читању и погледамо ли технологије којима смо окружени, јасно нам је да пред библиотекарима стално стоје нови изазови. И као што је преписивач на јапанском двору снабдевао дворске даме најновијим штивима, путујући трговац давао све од себе да књига стигне и до најудаљенијих планинских села и савремени библиотекар даје све од себе да превазиђе све препреке и да испуни очекивања све захтевнијих корисника библиотека.

Литература и извори:

1. “23–9 書籍の出版点数 (昭和55年–平成20年)” (“23–9 Number of Book Titles Published (1980–2008)”). Preuzeto 27. 1. 2022. <https://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/back60/1431-23.html>.
2. Alix, Francis. A. “The History and Current Challenges of Libraries in Japan”. *SLIS Connecting*, Vol. 10, Iss. 1, Article 9 (Spring/Summer 2021). Preuzeto 27. 8. 2022. <https://aquila.usm.edu/slisconnecting/vol10/iss1/9>
3. Clapp, Verner W. “The National Diet Library of Japan”. *Science*, New Series Vol. 107, No. 2785 (May, 1948): 497–501.
4. Cullen, Rowena and Haruki Nagata. “Academic Libraries in Japan”. *The Journal of Academic Librarianship* 34 (2) (2007): 163–167. Preuzeto 2. 2. 2021. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0099133307002522?via%3Dihub>.
5. “Frequency of reading books in Japan as of August 2021”. Preuzeto 22. 9. 2022. <https://www.statista.com/statistics/1301195/japan-book-reading-frequency/>.
6. “International Library of Children’s Literature, National Diet Library (国際子ども図書館)”. Preuzeto 8. 2. 2022, <https://www.kodomo.go.jp/english/>
7. “Japan book publishing market in 2020”. Preuzeto 24. 9. 2022. <https://www.jbpa.or.jp/fbf/japanFBF2021.html>
8. Kamei-Dyche, Andrew T. “Reading Culture in Japan”. Preuzeto 28. 1. 2022. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.287>.
9. Kamei-Dyche, Andrew T. “The History of Books and Print Culture in Japan: The State of the Discipline”. *Book History* Vol. 14 (2011): 270–304. Preuzeto 1. 1. 2022. <https://www.jstor.org/stable/41306539>.
10. Kawasaki, Yoshitaka et al. “The Development of Public Libraries in Japan After World War II”. *62nd IFLA General Conference – Conference Proceedings* (August 25–31, 1996). Preuzeto 28. 1. 2021. <https://origin-archive.ifla.org/IV/ifla62/62-kawy.htm>.
11. Kim, Chin. “A New National Library: The National Diet Library of Japan”. *The Journal of Library History* Vol. 4, No. 3 (Jul, 1969).
12. *Kođiki (Zapisi o drevnim događajima)*. Oo no Jasumaro, ur. Prevod sa starojapanskog jezika i napomene Hiroši Jamasaki Vukelić, Danijela Vasić, Dalibor Kličković i Divna Glumac. Beograd: Rad, 2008.
13. Kornicki, Peter. “Empress Shōtoku as a Sponsor of Printing”. In *Tibetan Printing: Comparison, Continuities, and Change*. Hildegard Diemberger, Franz-Karl Ehrhard and Peter Kornicki, ed., 45–50. Leiden: Brill, 2016.
14. “Library Law”. Preuzeto 28. 12. 2021. <https://www.jla.or.jp/portals/0/html/law-e.html>.
15. Matsumoto, Kiichi. “Libraries and Library Work in Japan”. *Bulletin of the American Library Association*, October, 1926, Vol. 20, No. 10, *Papers and Proceedings of the Forty-Eighth Annual Meeting of the American Library Association* (October, 1926).

16. Minami, Ryoshin. "Mechanical Power and Printing Technology in Pre-World War II Japan". *Technology and Culture* Vol. 23, No. 4 (Oct. 1982): 609–624. Preuzeto 5. 2. 2022. <https://www.jstor.org/stable/3104810>.
17. Mori, Ogai. *Divlja guska (Gan)*. Prevod s japanskog jezika, pogovor i napomene Danijela Vasić. Beograd: Tanesi, 2014.
18. Mori, Ogai. *Porodica Abe i druge priče (Abe ichizoku)*, zbirka pripovedaka. Izbor, prevod s japanskog jezika, pogovor i napomene Danijela Vasić. Beograd: Tanesi, 2015.
19. *Mukašibanaši – japanske narodne pripovetke*. Izbor, prevod s japanskog jezika, pogovor i napomene Danijela Vasić. Beograd: Tanesi, 2018.
20. "Nihon toshokan kyokai". Preuzeto 28. 12. 2021. <http://www.jla.or.jp/demand/tabid/78/Default.aspx>.
21. Ogihara, Asao and Hayao Konosu, ed. *Kojiki: Jodai kayo*, in *Nihon koten bungaku zenshu*. Tokyo: Shogakukan, 1992.
22. *Priča o sekaču bambusa (Taketori monogatari)*. Prevod sa starojapanskog jezika i napomene Danijela Vasić i Hiroši Jamasaki Vukelić. Beograd: Tanesi, 2013.
23. Sakamoto, Taro. *Nihon koten bungaku taikai*, vol. 68: *Nihonshoki*. Tokyo: Iwanami shoten, 1982.
24. "Senmon toshokan kyōgi-kai" 「専門図書館協議会」 ". Preuzeto 12. 9. 2022. <https://jsla.or.jp/>.
25. "Share of people who read books in Japan in 2021, by type of book". Preuzeto 17. 9. 2022. <https://www.statista.com/statistics/921458/japan-share-people-reading-books-by-type/>.
26. "Shosoin: About Treasures". Preuzeto 20. 3. 2022. <https://shosoin.kunaicho.go.jp/en-US/about/treasure>.
27. "Statistical Handbook of Japan 2021". Preuzeto 17. 9. 2022. <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c0117.html>.
28. Suzuki, Toshio. *Edo no Honya*. Tokyo: Chuko Shinsho, 1980.
29. Vasić, Danijela. *Japanske narodne pripovetke – Nihon no mukašibanaši*: 1. „O japanskim narodnim pripovetkama“ (naučna studija); 2. „Japanske narodne pripovetke“ (zbirka pripovedaka: izbor, prevod s japanskog jezika, komentari i napomene Danijela Vasić). Beograd: Tanesi, 2016.
30. "Total number of new book titles published in Japan from 2015 to 2020". Preuzeto 27. 8. 2022. <https://www.statista.com/statistics/651545/japan-number-new-books/>.
31. "Toyo bunko (東洋文庫)". Preuzeto 10. 2. 2022. <http://www.toyo-bunko.or.jp/toyobunko-e/index.php>.
32. Vasić, Danijela. „Nacionalna parlamentarna biblioteka u Japanu“. *Čitalište: naučni časopis za teoriju i praksu bibliotekarstva* br. 40 (maj 2022): 2–15.
33. Yoshimura, Zentaro. "A History of Writings in Japanese and Current Studies in the Field of Rare Books in Japan". Preuzeto 28. 3. 2022. <https://archive.ifla.org/IV/ifla62/62-yosz.htm>.
34. Zha, Qiang. "Foreign Impacts on Japanese and Chinese Higher Education: A Comparative Analysis". 2004. Preuzeto 11. 9. 2021. <http://hdl.handle.net/10315/2809>.

The Evolution of Literacy and Reading Culture in Japan

Summary

The Japanese describe themselves as a “nation of readers”. This is not incorrect if you look at the history of reading in Japan, which dates back to the 5th century, when the Chinese writing system arrived in this country. The Japanese gradually adapted it to their own language. The creation of the *kana* syllabic alphabet enabled the flourishing of literature, and thus the copying activities, especially at the Japanese imperial court. The monks in the temples were also engaged in copying Buddhist texts, but they were the first to accept printing with wooden blocks, which arrived from China. Over time, the printing of books of various genres began. Itinerant merchants and numerous bookstores where books were also rented, tried to satisfy the hunger for reading of all social classes. The book market grew more and more, and the real reading revolution came with the period of intensive modernization of the country in the second half of the 19th century, when Japan made all its efforts to reach and overtake Western models. Publishing, as well as the developed library activity of modern society, rest on such foundations. The reading culture of today's Japan is reflected in the number of published books, but also in the steady growth of the number of libraries, both public and special, as well as libraries within the educational system in Japan. Today, all segments that form that culture, such as education, printing, publishing and library activities, etc., adapt to the new era defined by globalization and digitalization progress. Although the impressive growth of the figures, which illustrate the size of the book and magazine market, has stopped in recent years, they still prove the fact that the Japanese are truly the “nation of readers”. Libraries also manage to keep up with new trends, so digital libraries appear on the Internet, while all others have available digital catalogs and reading materials. If we look back at the centuries-old attachment of the Japanese to books and reading, and if we look at the technologies we are surrounded by, it is clear to us that librarians are constantly faced with new challenges. Just as the copyist at the Japanese court supplied court ladies with the latest readings, the traveling merchant did his best to make the book reach the most remote mountain villages, the modern librarian also does his best to overcome all obstacles and meet the expectations of increasingly demanding library users.

Keywords: Japan, Chinese writing, Kanbun, Kana writing, wooden block technique, Meiji Restoration, Japan Library Association (JLA), public libraries, university libraries, school libraries, specialized libraries

Примљено: 28. фебруара 2022.

Исправке рукописа: 8. октобра 2022.

Прихваћено за објављивање: 30. октобра 2022.